

OLIV TA'LIM TIZIMINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIV-FALSAFIY ASOSLARI

Saitqosimov Akbar, JDPI "Falsafa, tarbiya va huquq ta'limi" kafedrasida dotsenti, falsafa fanlari doktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida fan va oliy ta'lim tizimini innovatsion rivojlantirish, fan va ta'lim o'rtasida integratsiyalarni kuchaytirish, oliy ta'limni innovatsion ishlanmalar, texnika va texnologiyalar barpo etuvchi muassasa sifatida rivojlantirish, olimlarning mehnat natijalarini amaliyotga keng joriy etish masalalari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, innovatsiya, innovatsion rivojlantirish, integratsiya, fan, ishlanmalar, texnika, texnologiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы инновационного развития системы науки и высшего образования в Республике Узбекистан, усиления интеграции науки и образования, развития высшего образования как место разработки инноваций, техники и технологий, а также повсеместного внедрения результатов работы ученых.

Ключевые слова: высшее образование, инновации, инновационное развитие, интеграция, наука, развитие, техника, технология.

Abstract: This article examines the issues of innovative development of the science and higher education system of Uzbekistan, strengthening integration between science and education, development of higher education as innovation, technics and technologies, as well as widespread implementation of the results of scientists work.

Keywords: higher education, innovation, innovative development, integration, science, development, technics, technology.

Bugungi kunda zamonaviy ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini yangicha ko'lam kasb etmoqda. Uning barcha bosqichlari va darajalarida yangilanishlar fenomeni bo'lgan innovatsiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ijtimoiy jarayonlarning o'zagi bo'lgan ilm-fan va ta'lim sohasi jamiyat taraqqiyotining muhim harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Fan va ta'lim tizimida innovatsiyalarni joriy etilish esa, jamiyat ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlash, aholi turmush faravonligini oshirish, ijtimoiy muammolarni hal etish jarayonida o'zining muhim o'rniga egadir.

Ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda ilm-fan yuqori sur'atlarda takomillashib, zamon tezlik bilan rivojlanib borar ekan, boshqa sohalar kabi fan va ta'lim tizimini ham yangilab borish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, bugungi kunda ta'lim sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirishda bir qator kamchiliklar ham ko'zga tashlanmoqdaki, ular bevosita, mazkur kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etish, tizim faoliyatini yanada takomillashtirishni kun tartibidagi muhim vazifalar qatoriga qo'yadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida fan va ta'lim tizimini takomillashtirish va innovatsion rivojlantirish imkoniyatlarining mavjudligi quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

– birinchidan, mamlakatda oliy ta'lim tizimi va ilmiy muassasalar ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar olib boriladigan asosiy maskandir;

- ikkinchidan, oliy ta'limda zamonaviy kadrlar tayyorlash bo'yicha ilmiy va pedagogik kadrlar salohiyati mavjud;

– uchinchidan, O'zbekiston manfaatlari kesimida xorijiy davlatlarning fan va ta'lim tizimida innovatsiyalar bo'yicha tajribalarini qo'llash imkoniyatlari mavjud.

Mamlakatda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar samarasi xorijiy mutaxassislar tomonidan e'tirof etilmoqda. Jumladan, Seuldaagi Politexnika kolleji professori Pak Xvan O'zbekistonning ta'lim sohasidagi islohotlariga quyidagicha baho bergan: "O'zbekistonning kadrlar tayyorlash bo'yicha milliy modeli jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etildi va har tomonlama o'rgansa arziydigan ob'ektga aylanmoqda.

Bizningcha, dasturning umumiy g'oyasi shundan iboratki, u yangi asrda Respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda sifatli bozorning asosiy omili bo'ladi" [1].

Bugungi kunda ham O'zbekiston Hukumati tomonidan turli dasturlar qabul qilish orqali fan va ta'lim tizimini takomillashtirish yuzasidan tegishli ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Shunga qaramasdan, joylarda sohada olib borilayotgan tegishli chora-tadbirlarning fan va ta'lim muassasalari faoliyatida zamonaviy talablardan kelib chiqib yangi yo'nalishlarni joriy etish to'liq qamrab olinmaganligi, ta'lim xizmatlari bozori, unda innovatsiyalarni joriy etishning etarli emasligi, fan va ta'limda xorijiy aloqalarni to'liq joriy etimaganligi bir qator muammolarni keltirib chiqarmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev oliy o'quv yurtlaridagi ilm-fanni yanada rivojlantirish muammosi bo'yicha: "Bu o'rinda, mening nazarimda, ikkita asosiy vazifani hal etish zarur: birinchi – ilmiy muassasalarning moddiy-texnik bazasini ilg'or xorijiy markazlar darajasida va olimlar talablariga muvofiq sezilarli ravishda mustahkamlash kerak. Bunda, albatta, davlatning ehtiyojlari va uning maqsadli vazifalari inobatga olinishi shart; ikkinchi – akademiklarni har taraflama qo'llab-quvvatlash, jumladan, moddiy rag'batlantirish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish", deb ta'kidlagan [2].

Fan va oliy ta'lim tizimining innovatsion rivojlantirishda, avvalambor, mazkur sohalarini mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatidagi o'rnini yuksaltirish yuzasidan qayta ko'rib chiqish maqsadga muvofiq. Ularni faqatgina ta'lim dargohi emas, balki ilmiy g'oyalarni ishlab chiqish, real hayotga yangi mahsulotlar, texnika va texnologiyalar barpo etuvchi muassasalar sifatida rivojlantirish, ilm-fan bilan shug'ullanuvchi olimlarning har tomonlama rag'batlantirish, ularning mehnat natijalarini xalq xo'jaligiga keng joriy etish borasida chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim.

Oliy ta'lim va fan tizimida innovatsiyalar va ishlanmalarning ko'payishi jamiyat iqtisodiy salohiyatini oshiradi. Bunda innovatsion jarayonlar ishtirokchilari o'z imkoniyatlarini ishga solib, iqtisodiy siyosat, islohotlar, moddiy ne'matlar ishlab chiqarishda o'z salohiyati bilan qatnashishidir. "Bunda kishilar turli texnologik, innovatsion loyihalar, kashfiyotlar, ishlanmalar va dasturlar orqali taraqqiyot uchun zamin bo'ladigan ishlanmalar yaratishi va uni hayotga tadbir etishi muhim bo'lib, bu orqali ular mamlakatimizning jahon siyosiy va iqtisodiy jarayonlarida o'z o'rniga ega bo'lishiga ko'maklashadi" [3].

Oliy ta'limda innovatsiyalarni joriy etish uchun o'qituvchi va talabalar ongida yangicha tafakurni rivojlantirish, zamonaviy fikrlash tarzini oshirish, texnologik g'oyalarni shakllantirish lozim. Bu ilmiy ishlarni rivojlantirish jarayoniga innovatsion yondoshuv bo'lib, tadqiqotchida yangiliklarni yaratishga zamonaviy uslublar va loyihalar bilan yondoshuv jarayoni hisoblanadi. Professor B.To'ravening fikricha, "Bugungi jamiyatni rivojlantirish uchun voqelikka yangicha rakursdan turib qarash, yangicha, ya'ni innovatsion yondashuv lozim bo'ladi. Bu yangicha metodologiya, yangicha texnologiya, xullas innovatsion yondashuvdir. Innovatsion, ya'ni yangilikka asoslangan texnologiyalar, yangicha boshqaruv jarayonlarini joriy etish uchun yangicha tafakkurga tayanish lozim" [4].

Oliy ta'lim pedagog xodimlarini innovatsion jarayonlarga kengroq jalb etish davr taqozosi hisoblanadi. Statistik manbada ko'rsatilishicha, "Innovatsion rivojlanish yo'liga o'tishda nafaqat turli sohalarda kadrlarni tayyorlash masalasi, balki oliy ta'lim tizimida band bo'lgan xodimlarni yuqori ilmiy va ijtimoiy-iqtisodiy faolligi talab etiladi. O'zbekiston Respublikasida ilmiy-tadqiqot faoliyat bilan shug'ullanayotgan xodimlar soni 36 839 taga barobar bo'lsa, ularning 64,6 % oliy ta'lim muassasalarining ilmiy-pedagog kadrlari tashkil etadi" [5].

Oliy ta'limda talabalarga fanlardan faqat bilim berish bilan birgalikda, yoshlar ichidan yangi g'oyalar va texnologiyalar yaratishga qurbi etadigan iqtidorlillarini tanlab olish, dolzarb ilmiy-texnika muammolarni echishga jalb etishlari lozim. Bu jarayonlarni tashkil etishda oliygohlarda tajriba-texnik va konstruktorlik bo'linmalar, texnoparklar, yuqori texnologik asosda ishlaydigan zamonaviy laboratoriyalar tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu jarayonda iqtidorli

talabalarning nafaqat ilmiy salohiyati, balki ularning yangi g'oyalar va innovatsiyalarga ko'nikmalari va moyilligi oshadi.

Olimlarning fikricha, "Mustaqil milliy ijtimoiy taraqqiyot yangi sifatiy bosqichga o'sib o'tishini ta'minlashda moddiy va ma'naviy ishlab chiqarish jarayonlarini dialektik tarzda uyg'unlashtirishning yana bir usuli innovatsiyalarni iqtisodiyot va ma'naviyat sohasiga joriy etish asosida ularni uyg'un tarzda rivojlantirishni yo'lga qo'yish tashkil etadi. Bu usul yoshlarning mehnat faoliyatini iqtisodiyot va ma'naviyat bilan uyg'un tarzda tashkil etish asosida rivojlantirishning dialektik xususiyatlarini o'zida ifodalagan vositalar orqali ish yuritadi" [6].

Ilmiy-tadqiqot faoliyatni moliyalashtirish jarayonlarida xususiy sektorning ishtirok etishi ham oliy ta'lim va ilmiy muassasalarda innovatsiyalarni rivojlantirishga zarur sharoit yaratadi. Xususiy sektor yoki investorlarga ham imtiyozlar tizimi belgilanishi ushbu sohani rivojlanishi va takomillashishiga turtki beradi. Innovatsion salohiyatni oshirishda oliy o'quv yurtlari va ilmiy muassasalarni milliy va hududiy rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda keng jalb etish ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Fan va oliy ta'limda ilmiy izlanishlarni olib borishda yangicha tizimni yaratilishi olimlarning iqtidorli yoshlarning ilmiy loyihalariga rahbarlik qilish, aniq amaliy natijalar olish imkoniyatiga ega bo'lishi fan va ishlab chiqarish o'rtasida bog'liqlikni mustahkamlaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Iqtisodiyot tarmoqlari va sohaslariga innovatsiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Qarori qabul qilindi. Mazkur qarorga muvofiq, oliy ta'lim muassasalari tuzilmasida innovatsion jamg'armalar va ilmiy-innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish bo'yicha bo'linmalar tashkil etildi.

Ilmiy-innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish bo'yicha bo'linmalari oldiga quyidagi maqsadlar qo'yilgan:

- bozorni tizimli ravishda tahlil qilish va innovatsion mahsulot (ish, xizmat)larga bo'lgan talabni o'rganish, o'zini qoplash muddatini, rentabellik va innovatsion mahsulotlarni tijoratlashtirish bilan bog'liq xatarlarni baholash;
- yuqori tijorat salohiyatiga ega va amalga oshirishga tayyor bo'lgan, o'zlashtirish uchun istiqbolli loyihalarni tanlab olish;
- innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun investorlar, sheriklar va boshqa manfaatdor shaxslarni jalb qilish;
- yangi texnologiyalarni joriy qilish va innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarish maqsadida sanoat korxonalarini bilan o'zaro hamkorlik qilish [7].

Fan va ta'lim sohasining barqaror rivojlanishi mamlakatimizning jadal ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashning garovidir. Unga erishishda ta'lim xizmatlari bozoridagi iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish asosida ta'lim muassasalarining samarali faoliyatini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, iqtisodiyotda ishlab chiqarish omillaridan oqilona foydalanish yuqori o'sish sur'atlariga erishishning etakchi omili bo'lib hisoblanadi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, ta'lim sohasining milliy iqtisodiyotda tutgan o'rni uning rivojlanishi bilan o'zgarib boradi. Xususan P.Drakerning fikricha, hozirgi davrda «bilimlar kapital va ishchi kuchini chetga surib, ishlab chiqarishning etakchi omiliga aylanmoqda» [8].

Shuni alohida ta'kidlash joizki, fan va ta'lim tizimida innovatsiyalarni tashkil etish jarayonining huquqiy, tashkiliy va moddiy jihatdan etarli darajada tashkil etilishi kadrlar tayyorlash sifatini oshirishni ta'minlashning asosi bo'lib hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan bu jarayonni amalga oshirishda quyidagi muammolarni hal etishni talab qiladi:

- fan va oliy ta'lim tizimida olimlar hamda professor-o'qituvchilarning maqomini va moddiy manfaatdorligini yanada oshirish;
- o'qituvchilarni qayta o'qitish tizimi samaradorligini oshirish asosida yangi pedagogik texnologiyalarning o'quv jarayoniga tatbiq etilishini ta'minlash;
- fan va ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini hozirgi zamon talablariga javob beradigan darajaga olib chiqishni ta'minlash;

- fan va ta'lim tizimini axborot bilan ta'minlashni qo'llab-quvvatlash va eng zamonaviy axborot texnologiyalarini amaliyotda qo'llash va ulardan to'liq foydalanish;
- oily ta'lim muassasalari avtonomligini ularning huquqlar doirasini kengaytirish orqali ta'minlash.

Adabiyotlar:

1. Янги давр ва янгича билим олиш. Миллий таълим модели: ўн йиллик изланиш ва натижалар. //«Правда Востока», 2007 йил, 29 май. –Б. 2.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. -Тошкент, “Ўзбекистон”, 2017. –Б.46.
3. А.Саитқосимов. Жамият барқарорлиги ва ижтимоий муаммоларни ҳал этиш. //Монография. -Тошкент, 2018. –Б. 242.
4. Б.Тўраев. Жамиятни маънавий соғломлаштиришда ночизикли тафаккурнинг ўрни. //Тафаккур зиёси. 2018 йил, 1-сон. –Б.12.
5. Основные показатели развития научно-технического потенциала и инноваций Республики Узбекистан в 2015 г. /Статистический бюллетень, -Т.: Госкомстат, 2016, -С. 83.
6. Н.Тоғаев, И.Шерманов. Жамият тараққиётида моддий ва маънавий ишлаб чиқаришни уйғунлаштиришнинг замонавий воситалари. //“Жамоатчилик назорати – жамият барқарорлиги омили” номли илмий-амалий конференция материаллари. Жиззах, 2018. –Б.64-65.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. «Иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни жорий этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида». 2018 йил 7 май. www.lex.uz.
8. Дракер П. Посткапиталистическое общество //Экономика XXI века. – Москва, 1999. - № 11 – С. 3-4